

ANTROJI DALIS

MOKSLAS, MENAS, LITERATŪRA

D R A U G A S

Saturday supplement

1992 m. gruodžio mėn. 12 d. / December 12, 1992

Nr. 243(45)

KERTINĖ PARAŠTĖ

Tarptautinio PEN klubo kongresas Brazilijoje

Nuo lapkričio 29 iki gruodžio 4 dienos Rio de Janeiro miestas Brazilijoje buvo pasaulio rašytojų sostinė. Jie ten būrėsi į 58-ąjį Tarptautinio PEN klubo kongresą, kuriam pagrindinės temos buvo parinktos: „Rašytojas ir gamta – romantiška praeitis“ bei „Rašytojų vaidmuo Šiaurės-Pietų dialoge“.

Pažvelgus į Kongreso darbotvarkę ir į jam paruoštus dokumentus, akivaizdu, kad ir ši syki „grynajai“ literatūrai nepalikta daug laiko. Į PEN duris triukšmingai beldžiasi persekiojami asmenys, niokojamos tautos – kaip anksčiau ir jas beldavosi pabaltiečiai.

PEN Kalinamų rašytojų komiteto pranešime skamba ta pati areštų, grobimų, žudymų litanijs. Lotynų Amerikoje palyginti nedaug rašytojų ir žurnalistų sėdi už grotų, daugumos valstybių konstitucijos garantuoja išraiškos laisvę. Su jais susidorojama grasinimais, nužudymu ar „pradinimu“ (Niekur neprašingsta tiek rašto žmonių, kaip Lotynų Amerikoje.) Sovietinės tradicijos tesia Kuba, Kinija ir Vietnamas, bet nuo jų nedaug atsilieka ir Turkija ar demokratine Indija. Rusijoje neparankius žurnalistus ėmė žudyti mafija.

Į šį PEN pranešimą – „gėdos knyga“ – pakliuvo ir vargšė Latvija. Informuojama, kad ši pavasarį Rygos paštas buvo sustabdes laikraščio *Brīvība* išsiuntinėjimą, nes jame buvo labai kritiški įvertinimai padėtis šalyje. Rudenį Latvijos vyriausybė neleido išspausdinti „radikalaus“ savaitraščio *Pilsonis* (Piliētis), kuriame buvo svarstoma, ar įmanoma nuversti dabartinį režimą, naudojantis Vakarų politiniais metodais. (Pranešime nepaaiškina, kad *Pilsonio* leidėjai yra neva patriotiniai latvių „radikalai“, kuriems ir dabartinė vyriausybė bei parlamentas neteisėti, nes Latvijoje tebėra... rusų kariuomenė.)

Subyrėjusios imperijos agonija aidi ir Kongrese svarstyti pateiktose rezoliucijose. Armėnų ir kurdų paruošta rezoliucija smerkia Azerbaidžiano armijos žiaurumus, civilių gyventojų žudymą, kultūros paminklų naikinimą ir Kalnų Karabacho blokadą.

Panašiai skamba ir Moldovos PEN centro atsišaukimas ir pa-

saulio rašytojus, kuriame kalbama apie Rusijos 14-os armijos dalinių, kazokų ir samdytinių agresiją prieš nepriklausomą Moldovos respubliką. Užpuolikai kaltinami „fašizmo primenačių vandalizmu“, žmonių kankinimu, net „genocidu“. Moldovos rašytojai tvirtina, jog agresijos tikslas esąs jų respubliką paversti Rusijos itakos tramplinu Karpatuose ir Balkanuose.

Rusų PEN centras, iki šiol nuosekliai rėmęs Baltijos šalis, savo pareikšime apsaudo ne kaltinamą Maskvą, bet Gruziją. Reikšdami susirūpinimą kraujo praliejimu Abchazijoje, rusų autoriai kaltina Gruziją „pažemintais“ abchazų tautos požiūriu išreiškiančios spaudos ir televizijos cenzūravimu. (Vienas rusų PEN centro vadovaujantį asmenų yra žymiausias abchazų autorius, Maskvoje gyvenantis ir rusų kalba rašantis Fazil Iskander.)

Buvusiai Sovietų Sąjungai ne nusileidžia buvusioji Jugoslavija. Serbų PEN centro pareikšime degančios Sarajevo bibliotekos iškeliamos kaip visuotinio gaisro simbolis. Mes veltui protestuojame prieš visų tautybių žudymą, visų kultūrų naikinimą – teigia serbų autoriai.

Tačiau kitos tautos savo ugnį nukreipia į serbus. Slovėnai savo rezoliucijoje gina serbų persekiojamus albanus. Juodkalniečiai atmeta jiems „ibrukta“ sąjungą su Serbija ir pasisako už nepriklausomą Juodkalniją. Jie tvirtina, kad „dirbtinės valstybės“, Jugoslavijos, manipuliuojama „marionetinė“ Juodkalnijos vyriausybė kursto neapykantą prieš musulmonus, chorvatus, albanus, persekioja intelektualus, stengiasi įbrukti serbų kalbą.

Apie sugrįžtančius „praieities šešėlius“ kalba Vokietijos PEN centro rezoliucija, pasmerkianti „pogromus“ prieš svetimšalius. Vokiečių reišytojai guodžiasi tuo, kad, lyginant su 1930-aisiais metais, demokratija jų tėvynėje dabartiniu laiku tvirtesnė ir pastovesnė. Bet, sako jie, daugiau vokiečių turi ginti demokratiją.

Visais šiais klausimais – ir apie rašytojų santykių su gamta, – nemaža galėtų pasakyti lietuviai autoriai. Deja, nebet iš dangaus bus nusileidęs koks nelauktas mecenatas, atrodo, kad Rio de Janeiro kongresas bus buvęs pir-

Jaunieji lietuvių poetai: nuo Derrida iki šv. Bonaventūros

ARTŪRAS TEREŠKINAS

Kalbėti apie poeziją ar skaityti paskaitą – tai tarsi griauti fetišistinę vaizduotės galia, kuri yra užvaldžiusi rašantį žmogų. Sykiu demistifikuoti patį poetinius ar kultūrinius mitus kuriantį rašytoją. Taigi samprotaudamas apie poeziją, ją sykiu ir griaučiu, aiškiai nuvokdamas, kad tame begaliname rate nėra išei-

šlamejo vanduo jau ir klystžvakės lakstė

bernaitis šuoliavo atlikęs nuo kuopos lyg būgno lazdelės stukseno kanopos

virpėjo į taktą ašmuo ieties galo kuriuo prieš kūno stangrumą mato

niaurus vaikiš žvelgė į lygumą niaurią ir tampė marškonį suėmęs į sauja

suėmęs į atmintį nešėsi vyra kuriam kalavijas krūtinę praskyrė

vabzdžiai dabar leidžias ant gulincio lūpų ten pergals šūkis dingiai parklupo

šuoliuoja bernaitis ir dairosi gūždžiai o rankos vis glamžė kraštėli drabužio

drabužių kareiviai taip pat tebeglamžys po ketverto amžių...

po šešeto amžių... (Iš rinkinio *Krintantis turi sparnus*)

Savo pasisakymuose Kęstutis Navakas tapatina save su *fin de siècle* kultūra, galbūt su tokiais poetais, kaip Mallarmė ar Baudelaire, su dekadansu, kuris plevėsuoja ilgais plaukais, ganimiškais rūbais ir dviprasmiškais kūno pozomis bei gestais. Tačiau, jei reiktų užlipdyti Navakui etiketę, pavadintą vienu iš patį postmoderniškiausių lietuvių poetų. Jo eilėraščiuose autonomiškas subjektas išnyksta anoniminių kalbos aktuose. „Aš“ vaizdinys išstipsta daugybės „ne-aš“ atspindžiuose, tarsi žiūrint į šimtą penkisdešimt vienas kitame atspindinčių veidrodžių, ironiškai pakartojančių viduramžišką ad infinitum:

Iš triukšmo grumtynių šalį tolinojo šarvuoti raitūnai bildėdami jo šarvuoti raitūnai garmėju pavėjui virš jojančių slaisėis kutai veliavėlių virš tų kur laukuos savo kraują išlaistė

* Paskaita, skaityta šiemetinio Ateities studijinio savaitgalio programoje 1992 m. lapkričio 15 d. Ateitininkų namuose, Lemont, Illinois.

masis PEN suvažiavimas po kokių keturiasdešimties metų, kuriame nebus dalyvavę ne tik lietuviai, bet ir latviai bei estai: per daug mylių, per mažą dolerių al

lietuvių poetų kūryboje, tik skirtingų poetų jis skirtingai interpretuojamas. Manau, kad Narcizo mitas yra viena iš didžiausių jaunos lietuvių poezijos obsesijų. Navako Narcizas – dvidešimto amžiaus pabaigos dandy, dienomis miegas, naktimis slankiojantis Kauno senamiestiu, skandodamas: *kai nuo tavų akių jau nenušvis/ visi menai pilni gracingo melo/ kartoki mano vardą vienas jis/ žibės tarp lūpų lyg dantų emalė („Kartoki mano vardą“)*. Tai žmogus, beprotiškai savimi besizavėjęs ir trokšantis, kad kiti juo taip pat zavėtųsi.

Pasaulis Navako poezijoje – tik realybės efektai, žibantys visuose ekranuose, nuolat pasikartojantys motyvai toli ligi pat horizonto, pasak paties poeto. Žmogus gyvena vitražuose; simboliška atspindžių nuotrūpa tokiame cikle „Neaiškių nuojautų kambariai“ gabale: *Štai gyvenai vitražuose, jais ugnį gaudai/ šimtus liepsnelių virpini ant Heinės raštų/ prieš miegą štai krenti ant auskarų, ropš/ tiesi akinų meniskais, taurom: atrodo dau/ gel pridėgiota žvakių, pridaužyta stiklo, pri-žėruota; štai ir stojies iš visų anų žibėjimų, nelyg iš kapo; prieš išstypusius betono miestus... Navako eilėraščiuose ne žmogus eina procesijoje, bet procesija ji vedasi, ne žmogus sapnuoja sapnus, bet sapnai sapnuoja žmogų ir ne žmogus kalba, bet kalba iškalba žmogų.*

Kalba iškalba žmogų ir Aido Marčėno, kuris 1991 metais išleido savo antrą eilėraščių knygą *Angelas*, kūryboje. Oficialios ir neoficialios poeto deklaracijos, kad kalba jam esanti dievaitė, o jis prieš ją niekas, taip, kaip poetas esąs niekas prieš

Artūras Tereškinas skaito paskaitą apie kryptis jaunųjų lietuvių poetų kūryboje šiemetinio Ateities studijinio savaitgalio programoje 1992 m. lapkričio 15 d. Ateitininkų namuose, Lemont, Illinois.

Jono Kuprio nuotrauka

poeziją, tik šitai patvirtina. Poetas lyg kriauklė, kuri, pagaminusi eilėraščių perlą, išmetama, nes ji jau nieko nebereikianti:

Pasaulis grįžta į žodį: žiūrėk kaip tampa žodžiu šitas vakaras šitas ruduo kurio pauzėje tu ir aš tampame žodžiais tikriausiai vienu žodžiu kurio taip ir nepasakėme vienas kitam

ir mirtis aplink mus yra žodis kurio mes negirdime („Pasaulis grįžta į žodį“)

Marčėno eilėraščiai tviskia nugalinto perlo spindesiu. Bet plokštuminį efektą, kuris toks pastebimas Navako poezijoje, čia pakeičia nuorodos į gelmę, į susikaupimą, į meditaciją. Marčėno eilėraščiuose plokštuma užpildyta evangelinių ir graikų mitų, kartojama daug mitologinių vardų. Mitologiniais galima laikyti ir Radauską, Mačernį, Širvį, Celan'ą, Rilke.

Tačiau skaitydamas Marčėno eilėraščius, negali atsikratyti paradokso nuojautos: kad ir kaip būtų vertinama subjektyvaus kūrybingumo galia, visa lemia kažin kokia antasmeniška jėga, liepianti poetui girdėti, matyti arba tylėti, nes:

tada aš žodžiui suteiktas tampa ir nuojautai kad klyst neliko laiko ir kirui žiūriantįm ir vaiką ir vaikui bėgančiam krantu („Pašaukimas“)

Suteiktą žodžiui poetą išsako mitai, nes ne žmogus sugalvoja mitus, bet jis pats yra jų galvojamasis. Marčėnas, panašiai kaip ir Borges, savo kūryba teigia, kad nebežina, kur yra sapnas, o kur pabudimas, nebegalįs suvokti, ar jis miręs, ar gyvas, ar girtas, ar blaivas: *bet štai pro stiklą išteka*

mėnulis/ ir kaip kadais matytuose sapnuos/ skrendu virš sodo kuriame nubudęs/ tu gyveni o aš tik vaidenuos („Vaiduklis botanikos sode“).

Net ir Dievas Aido Marčėno eilėraščiuose tampa žodžiu (ne atvirkščiai), o angelas – tik gūsis stingdantis man kraują ir žodis kur išprievartauja/ kiekvieną mano mintį skirtą Tau („Išpažintis“). Žodis prievartauja bejęgi poetą taip, kad net Dievas pajungiamas kalbai, poezijai, nes jei mirs poezija, „pasaulis nustos savo prasmės“, „jei mirs poezija, tai bus ženklas, kad Dievo nėra“ („Jei mirs poezija“).

Taigi poezija lyg mylimoji ar pasaulio tvarkos dėsni, be kurio visata sugriūtų. Bet mylimasis yra ir pats rašantis: Narcizo mitas kuria Marčėną. Poetas apimtas aistros pačiam sau, mokančiam šitaip gražiai rašyti: *Mane turbūt užburs skaidri versmė/ ir aš numirsiu giedančioj giraitėj/ mane priglaus eilėraščio erdvė/ kaip kažkada vaikystėje mergaitė/ kurią aš pirmą sykį bučiavau/ užmiršęs viską gaudžiančioj vienybėj/ kai iširpau ir prieglobstį radau/ pasaulio jauno almanchio gyvybėj („Eilėraščio erdvė“)*. Žavėjimasis savimi greisia saldzia monologo monotonią, kai garbinama savęs paties ikoną, kurią prisišaukiame iš vidinės tuštumos. Tokioj eilėraščių erdvėj niekad nebebus esminio skirtumo tarp daikto ir jo šešėlio, tarp rožės ir jos kvapo, tarp imitatoriaus ir imituojamo. Todėl Marčėno poezijoje taip tobulai išverčiami Rilke ir Celan, tiesiog genialiai perrašomi Širvys, Mačernis, Radauskas.

Prie Marčėno glauštųsi ir Julius Keleras, tais pačiais metais išleidęs pirmąją knygą. Kelerui kalba – lyg šviesa, perskverbianči visus plyšius. Poeto eilėraščiuose gamtos reiškiniai, daiktai virsta kalba, sudulkėjusiais knygų puslapiais, nesuprantamom tarmėm, nes tik „įsikabinęs“ gali išlikti: *enciklopedija jau užversta; vardai ir miestai/ miega tapytose puslapiuose („keliautojo femme fatale“)*. Arba: *Drėgmė nesuvaldomai slenka pirmyn kaip ūmus/ dialektas („Chicago: gailėstinga aušra“)*. Kalba – vienintelis tikslas: *Ir slapta aš džiaugiuosi/ jog mano vienintelis tikslas – kalba dar nėra įkainota Wall Street'e. Nei niekur („Chicago: gailėstinga aušra“)*. Kalba neįkainota, bet gyvenimas, tikėjimas jau seniai įkainoti ir Wall Street'e, ir visur kitur. Todėl Kelerio poezijoje ir junti bedugnę tarp neįkainotos kalbos ir įkainoto gyvenimo, nors sykiu gali klausti, ar kalba ir nėra gyvenimas? Galbūt vaizdinių vaizdiniai, meistriškai pinami kalba, ir yra tikrasis gyvenimas, kurio jokios biržos negali įkainoti: *senos mergaitės, pražilusios moterys pagiežingai karpys veislines rožes, gimstančias/ kas akimirksnį, ir bastūnas pernakt išmiegojęs/ šalna aptrauktoj šieno kupetoj leis kėlionėn/ link tūkstantmetės bažnyčios, stovinčios ant uolos („Kaledų astrologija“)*. Keleras, kaip ir Marčėno eilėraščiuose, labai dažnai religiniai įvaizdžiai, sakralinės savokos. Tačiau čia jos tik ornamentų ornamentas, tik gražiai skambūs vaizdinys vaizdinių grandinėje, kalbos ženklas.

(Nukelta į 2 psl.)

Šiame numeryje:

PEN kongresas Rio de Janeiro • Jaunoji Lietuvos poezija • Hario Subačiaus apybraiža • Juliaus Kelero „Laiškas iš Vilniaus“ (1) • 1992 metų Lietuvos valstybinės literatūros premijos laureato poeto Kazio Bradūno eilėraščiai • Kreipimaisi į skaitytojus • Nuomonės ir pastabos

